

איפה ואיפה - על מדות ומשקלות

מים ראשונים: לכאורה, רמאות במידות ומשקלות איננה אלא צורה אחרת של גניבה או של רמאות (אונאה). ואע"פ כן, יש כאן דין מיוחד כפי שנראה, למשל, בהיבט הציבורי הכללי של אחריות בית הדין (המדינה) לתיקון המידות. הגניבה כאן היא בעלת משמעות רחבה יותר מאשר גניבה או רמאות שמקורה בעסקה חד פעמית בין פרט (אדם) אחד לחברו. וכבר הצענו במספר מקומות את הרעיון שלחלוקה המקובלת של המצוות לשתי הקבוצות: בין אדם למקום ובין אדם לחברו, אפשר להוסיף קבוצה שלישית: בין אדם לציבור \ לכלל החברה שהתיקון שלה הוא אולי הקשה ביותר. זו ללא ספק דוגמה בולטת לעבירה בקבוצה זו.

לאִיִּהְיֶה לְךָ בְּכִיסֶּךָ אֶבֶן וְאֶבֶן גְּדוֹלָה וְקִטְנָה: לאִיִּהְיֶה לְךָ בְּבֵיתְךָ אֵיפָה וְאֵיפָה גְּדוֹלָה וְקִטְנָה: אֶבֶן שְׁלֵמָה וְצֶדֶק יִהְיֶה לְךָ אֵיפָה שְׁלֵמָה וְצֶדֶק יִהְיֶה לְךָ לְמַעַן יֵאָרִיכוּ יָמֶיךָ עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ: כִּי תוֹעֵבֶת ה' אֱלֹהֶיךָ פְּלִעֵשֶׁה אֵלֶּה כָּל עֲשֵׂה עוֹל (דברים כה יג טז).¹

לאִתְעַשׂוּ עוֹל בְּמִשְׁפַּט בְּמִדָּה בְּמִשְׁקָל וּבְמִשׁוֹרָה: מאֲזֵנֵי צֶדֶק אֲבִנֵי־צֶדֶק אֵיפַת צֶדֶק וְהֵין צֶדֶק יִהְיֶה לְכֶם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם (ויקרא יט לה לו).²

בבא מציעא סא ע"ב – הקשר ליציאת מצרים

אמר ליה רב יימר לרב אשי: לאו דכתב רחמנא במשקלות למה לי? - אמר ליה: לטומן משקלותיו במלח. - היינו גזל מעליא הוא! - לעבור עליו משעת עשייה.³

אמר רבא: למה לי דכתב רחמנא יציאת מצרים בריבית, יציאת מצרים גבי ציצית, יציאת מצרים במשקלות? אמר הקב"ה: אני הוא שהבחנתי במצרים בין טיפה של בכור לטיפה שאינה של בכור - אני הוא שעתיד ליפרע ממי שתולה מעותיו בנכרי ומלוח אותם לישראל בריבית, וממי שטומן משקלותיו במלח, וממי שתולה קלא אילן בבגדו ואומר תכלת הוא.⁴

בבא בתרא פח ע"א, פט ע"ב – הקפדה על מידות ושערים

משנה: הסיטון⁵ מקנח מדותיו אחד לשלשים יום, ובעל הבית - אחד לשנים עשר חדש. רבן שמעון בן גמליאל אומר: חילוף הדברים. חנווני מקנח מידותיו פעמים בשבת וממחה משקלותיו פעם אחת בשבת ומקנח מאזונים על כל משקל ומשקל.⁶ אמר רשב"ג: במה דברים אמורים - בלח, אבל ביבש - אינו צריך. וחייב להכריע לו טפח. היה שוקל לו עין בעין - נותן לו גירומין, אחד לעשרה בלח, ואחד לעשרים ביבש. מקום שנהגו לְמוֹד בדקה - לא יְמוֹד בגסה, בגסה - לא ימוֹד בדקה, למחוק - לא יגדוש, לגדוש - לא ימחוק.⁷

¹ ובכתובים, משלי פרק כ פסוק י: "אֶבֶן וְאֶבֶן אֵיפָה וְאֵיפָה תוֹעֵבֶת ה' גַּם־שִׁנְיָהֶם". זו המצווה השלישית בתורה (הפחות ידועה) בה מובטחת אריכות ימים. ראו בסוף הדף.

² ספר דברים חוזר ומחזק דברים שכבר שמענו בספר ויקרא. שם יש את אזכור יציאת מצרים ואת הסמיכות לאיסורי עריות ואילו אצלנו יש את הסמיכות לפרשת זכירת עמלק. נעמוד על סמיכויות אלה בהמשך הדברים.

³ ראו תחילת הסוגיה שם בדף סא עמוד א שהגמרא דנה מדוע צריך איסור לאו נפרד גם לריבית, גם לגזל וגם לאונאה. הרי כולם הם סוג של גניבה או גזל. וכבר שם בולטת האונאה בחומרתה משום שאין המרומה מודע תמיד לכך שרימו אותו, כך שגם אם נרצה להקל בדינו של המרמה ולומר שבסופו של דבר המרומה ויתר ומחל לו (או פשוט התייאש), לא נוכל לעשות כן: "מה לאונאה שכן לא ידע ומחיל". כל זה באונאה בשעת המכירה עצמה. וכאן יש חומרה נוספת "לעבור עליו משעת עשייה". עוד לא מכרת או קנית כלום, עוד לא רימית בפועל, רק החזקת בביתך או בעסקך משקל או מידה לא נכונים - כבר עברת עבירה! ולעניין הטמנת המשקל במלח נחלקו הראשונים. רש"י סבור שזה הכבדת המשקל (רמאות מצד הקונה) מול ראשונים אחרים שאומרים שזה דווקא מקל על המשקל (רמאות מצד המוכר). מה אומר על כך המדע בימינו? על איזה סוג משקל מדובר?

⁴ רמאות היא רמאות היא רמאות. רמאות "דרך גוי" סופה שתהיה רמאות כללית במשקלות וסחר לא הוגן וסופה שתהיה גם רמאות במצוות שבין אדם למקום. קלא אילן הוא תחליף זול (צמר צבוע) לתכלת האמיתית שהייתה נדירה ויקרה.

⁵ המוכר - הסיטונאי. והחנווני שלהלן הוא הקמעונאי שמוכר קמעא קמעא.

⁶ ראו במשנה וגמרא מסכת ביצה דף כט ע"א, חסידותם של אבא שאול בן בוטנית וחבריו שהיו משהים את כלי הלקוחות שלהם לילה שלם אצלם על מנת שכל היין או השמן יתמצו אל כליהם וגם אחרי זאת כנסו שלוש מאות גרבי יין ושמן מברורי או מיצוי המידות והביאום לפני הגזברים של המקדש בירושלים ואלה הורו להם לעשות בהם צרכי ציבור.

⁷ סוף פרק ה במשנה בבא בתרא, משניות י"א דן בשיטות השונות לשקול ולאמוד כמויות באופן הגון בדרכי המסחר, בין בסיטונות ובין בקמעונאות. ראו פירוש משנה זו ברשב"ם וסטנינזלץ בגמרא שם וכן מפרשי המשנה, רמב"ם, ברטנורא, קהתי ועוד.

גמרא: מנהני מילי? אמר ריש לקיש, דאמר קרא: "אבן שלמה וצדק" - צדק משלך ותן לו.⁸
אמר רב יהודה מסורא: לא יהיה לך בביתך - מה טעם? משום איפה ואיפה, לא יהיה לך בכיסך - מה טעם?
משום אבן ואבן, אבל אבן שלמה וצדק - יהיה לך, איפה שלמה וצדק - יהיה לך.⁹

תנו רבנן: מנין שאין מוחקין במקום שגודשין, ואין גודשין במקום שמוחקין? תלמוד לומר: איפה שלמה. ומנין שאם אמר הריני מוחק במקום שגודשין ולפחות לו מן הדמים, והריני גודש במקום שמוחקין ולהוסיף לו על הדמים, שאין שומעין לו? תלמוד לומר: איפה שלמה וצדק יהיה לך.¹⁰

תנו רבנן: "לא יהיה לך" - מלמד שמעמידין אגרדמין למידות, ואין מעמידין אגרדמין לשערים. דבי נשיאה אוקימו אגרדמין בין למידות בין לשערים.¹¹

תנו רבנן: היה מבקש ממנו ליטרא - שוקל לו ליטרא, חצי ליטרא - שוקל לו חצי ליטרא, רביע ליטרא - שוקל לו רביע ליטרא. מאי קא משמע לן? דמתקנינן מתקלי (משקלות) עד הכי.¹²

תנו רבנן: אין עושין משקלות לא של פֶּעֶץ ולא של אָבֶר, ולא של גיסטרון ולא של שאר מיני מתכות.¹³ אבל עושה הוא של צונמא ושל זכוכית. תנו רבנן: אין עושין המחק של דלעת - מפני שהוא קל, ולא של מתכת - מפני שהוא מכביד, אבל עושה של זית ושל אגוז, של שקמה ושל אשברוע (אשכרוע).¹⁴ תנו רבנן: אין עושין את המחק צדו אחד עב וצדו אחד קצר; לא ימחוק בבת אחת, שהמוחק בבת אחת - רע למוכר ויפה ללוקח, ולא ימחוק מעט מעט, שרע ללוקח ויפה למוכר.¹⁵ על כולן אמר רבן יוחנן בן זכאי: אוי לי אם אומר, אוי לי אם לא אומר. אם אומר - שמא ילמדו הרמאין, ואם לא אומר - שמא יאמרו הרמאין: אין תלמידי חכמים בקיאים במעשה ידינו. איבעיא להו: אמרה או לא אמרה? אמר רב שמואל בר רב יצחק: אמרה, ומהאי קרא אמרה: "כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם" (הושע יד ט).¹⁶

⁸ דברי ריש לקיש מכוונים לקטע במשנה "וחייב להכריע לו טפח" וכן לקטע "היה שוקל לו עין בעין נותן לו גירומים" שבשניהם הכוונה שהמוכר צריך להוסיף קצת ללקוח (להכריע את לשון המאזניים) על מנת שלא יהיה שום ספק שהלקוח קיבל את הכמות שהיה צריך לקבל. מנהני מילי? שואלת הגמרא, מאיפה לנו דין זה של תוספת. ריש לקיש מביא פסוק כמקור לכך, אבל ראו בגמרא שם שתחילה סברו שזה דין תורה, ובהמשך נקבע שזה חוב מדברי חכמים והפסוק "אבן שלמה וצדק" הוא אסמכתא בלבד.

⁹ דרשה זו מחלקת את הפסוק לחיוב או לשלילה באופן הבא. לא יהיה לך בביתך - איפה ואיפה. אם יש איפה ואיפה בביתך, אז לא יהיה בביתך, היינו תתרושש ולא יהיה לך כלום בבית. וכך גם: אם יש בכיסך אבן ואבן, אזי לא יהיה בכיסך - מאומה, תיעשה עני. אבל אם אבן שלמה וצדק ברשותך, אזי יהיה לך! ולכל המרבים להשתמש בביטוי "איפה ואיפה" במשמעות של חוסר צדק (משפטי, חברתי), כדאי להזכיר שמקור ביטוי זה הוא בחיי המסחר והכלכלה, במידות ומשקלות.

¹⁰ ובברייתא המשלימה שם: מנין שאין מעיינין במקום שמכריעין, ואין מכריעין במקום שמעיינין? תלמוד לומר: אבן שלמה. ומנין שאם אמר הריני מעייין במקום שמכריעין ולפחות לו מן הדמים, והריני מכריע במקום שמעיינין ולהוסיף לו על הדמים, שאין שומעין לו? תלמוד לומר: אבן שלמה וצדק". וכל זה, מסביר רשב"ם שם גם אם הלקוח מוחל (במקרה של מחיקה) או שהמוכר מוחל (במקרה של גדישה. ומוסיף שיש בענין משום מראית עין "שמא יראו אותם אחרים ויאמרו כן המנהג". "הכל כמנהג המדינה" מוסיפים פרשנים אחרים, "מידת הצדק היא לנהוג כמנהג המקום" מבאר שטיינזלץ. ומוסיף שיטה מקובצת: "איפה שלמה וצדק - כלומר אל תשנה עצמך, אלא איפה שהיא שלמה וצדק של אותו מקום - תן לו". נראה שכל זה הוא מתוך הקפדה על מסחר הוגן ומדויק. כל סטייה, גם אם לכאורה היא 'תוספת' - אינה רצויה. בבחינת "כל המוסיף גורע" - כל מי שהיום מוסיף עלול מחר להפחית ומי שהיום נראה כנדיב, עלול מחר להתהפך.

¹¹ אגרדמין - פקחי שווקים. מפשט הפסוקים המתמקדים ב"אבן", משקל, מידה ומאזניים נראה שהתורה מקפידה רק על המידות והמשקלות, אבל לא על המחירים. אין אזכור לנושא המחירים בתורה. יש אמנם ביקורת רבה בחז"ל על "מפקיעי שערים" וסוחרים המנצלים את המצב, אבל בעיקרון נראה שהתורה מאמינה בתחרות ובשוק חופשי וכמו שאומר רש"י שם: "אם זה רוצה למכור ביוקר, אותו הצריך למעות (היינו המוכר) ייתן בזול ולכלו הקונים אצלו וימכור זה בזול בעל כורחו". אבל יש גם דעה נגדית: "דבי נשיאה אוקימו אגרדמין בין למידות בין לשערים". ראו בגמרא שם הסיפור על שמואל שהורה לקרנא לדרוש בפני הציבור שצריכים להעמיד מפקחים למדות ולא לשערים, אך קרנא יצא ודרש שמעמידים מפקחים לשניהם. ויכוח זה נמשך גם בפוסקים ועוד נידרש אליו להלן.

¹² מה כאן החידוש? החידוש הוא שהקונה לא יכול לבקש (והמוכר לא יכול להציע, כך נראה) מידות שאינן "תקניות", למשל פחות מרבע ליטרא. תיקון המידות והמשקלות הוא לא רק שיהיו נכונים ומדויקים, אלא גם פשוטים ומובנים וניתנים למנייה ולבקרה על ידי כל אדם. ראו "עיונים" לשטיינזלץ בהסבר ברייתא זו. האם יש כאן הצדקה לשיטה העשירונית?

¹³ שטיינזלץ: "משום שכל אלה נשחקים במשך הזמן ונמצאים הקונים מפסידים כיון שמשלמים עבור משקל גדול יותר ממה שקבלו בפועל". אבל צונמא שהיא אבן קשה במיוחד וזכוכית אינם נשחקים.

¹⁴ שם עברי: אשכרוע ירוק-עד, שם באנגלית: Boxwood, שם מדעי: *Buxus sempervirens*. ראו [הסבר בפורטל הדף היומי](#).

¹⁵ בעץ - בדיל, אבר - עופרת, גיסטרון - סגסוגת מתכות, צונמא - אבן קשה, מחק - כלי עץ ישר (סרגל) ליישר את פי השק או החבית. ראו שטיינזלץ ב"בא בתרא פט ע"ב.

¹⁶ תורה היא ולימוד היא צריכה ולימוד זה לא ייפסק בגלל המעוותים והמקלקלים למיניהם. מעין זה אולי גם במדרש הבא: "בשעה שהיה משה כותב התורה היה כותב מעשה כל יום ויום. כיון שהגיע לפסוק: ויאמר אלהים נעשה אדם, אמר: ריבונו של עולם, מה אתה נותן פתחון פה למינים? אמר לו: כתוב, הרוצה לטעות יטעה". (בראשית רבה ח, אבל בתרגום השבעים כן שינו). ואפשר עוד שדברי רבן יוחנן בן זכאי והפסוק בהושע שרב שמואל בר רב יצחק מביא כאסמכתא, קשורים לדרשה בגמרות יומא עב ע"ב ושבת

רמב"ם הלכות גניבה סוף פרק ח – הפיקוח על המדות, המשקלות והשערים

חייבין בית דין להעמיד שוטרים בכל מדינה ומדינה ובכל פלך ופלך שיהיו מחזרין על החנויות ומצדקין את המאזניים ואת המדות ופוסקין את השערים. וכל מי שנמצא עמו משקל חסר או מדה חסרה או מאזנים מקולקלין, רשות יש להן להכותו כפי כוחו ולקנסו כפי ראות בית דין לחזק הדבר. וכל מי שמפקיע את השער ומוכר ביוקר מכין אותו וכופין אותו ומוכר כשער השוק.¹⁷

בבא בתרא דף פח עמוד ב – קשה יותר מאיסורי עריות

אמר ר' לוי: קשה עונשן של מידות יותר מעונשן של עריות... דהתם אפשר בתשובה, והכא לא אפשר בתשובה.¹⁸

בבא בתרא דף פט עמוד א – נפש המאזניים

תנו רבנן: נפש מאזנים – תלויה באויר ג' טפחים, וגבוהה מן הארץ שלשה טפחים, וקנה ומתנא שלה שנים עשר טפחים.¹⁹

ר' יוסף ב"ר אברהם ג'יקטיליא, ספר המשלים סימן ל

למה הדיין דומה בדין – לנפש מאזנים. פירוש, אם הדיין הוא אמיתי צריך להיות דעתו שוה בין טוען לנטען ולא יטה לאחד מהצדדים, כדמיון נפש המאזנים העומדת באמצע ואינה נוטה לכאן ולכאן. ואם קבל שוחד דומה לנפש מאזנים הנוטה לצד אחד בזמן שהם ריקים, ואי אפשר לשקול בהם משקל אמיתי שהרי אחת מן המאזנים מכרעת את חברתה. וכל מאזנים אשר אינם שוות כשהם ריקניות אי אפשר לשקול בהם משקל אמיתי לעולם.²¹

תנחומא כי תצא סימן ח – הקשר למצוות מחיית עמלק

פח ע"ב: "וזאת התורה אשר שם משה, זכה – נעשית לו סם חיים, לא זכה – נעשית לו סם מיתה"; ואולי גם לאמרה: "יאבד העולם מפני השוטים"? ראו דברינו **בין טבע לעבודה זרה – שיטת ר' יוסי הגלילי** בפרשת ראה.

¹⁷ חזרנו לנושא הפיקוח על המידות והמשקלות והשערים (המחירים). ראו הלכה דומה ברמב"ם הלכות סנהדרין א א: "מצות עשה של תורה למנות שופטים ושוטרים בכל מדינה ומדינה ובכל פלך ופלך... שופטים אלו הדיינים... שוטרים אלו בעלי מקל ורצועה והם עומדים לפני הדיינים המסבין בשווקים וברחובות ועל החנויות לתקן השערים והמדות ולהכות כל מעוות וכל מעשיהם ע"פ הדיינים". ראו הלכה זו גם בשולחן ערוך חושן משפט סימן רלא וראו גם אחריות בתי הדין על תיקון הדרכים והרחובות, בורות המים, ציוני קברות וכו' – מסכת שקלים משנה ותוספתא, בדברינו **באחד באדר משמיעים על השקלים**. לעניינינו, נראה שהתקבלה הדעה המחמירה שיש לפקח גם על המחירים, לפחות על מחירי מקסימום מוגזמים. לפי זה נראה שעל סימון מחירים כולם יסכימו שכן זה דומה יותר למידות מאשר לשערים. ולא באנו כמובן לפסוק הלכות.

¹⁸ ראו שם וכן במקבילה במסכת יבמות כא ע"א שיש קושי מסוים ברעיון שעבירה על מדות ומשקלות חמורה מזו של עריות. פרק יט בספר ויקרא מדגיש אמנם מאד את מצוות "חושן משפט" ומסיים בפסוקים החזקים שהבאנו מפרשת מדות ומשקלות, אך מבט רחב יותר מראה שפרק יט נתון בין פרק יח מחד גיסא ופרק כ מאידך גיסא, שניהם עוסקים בהרחבה ובלשון חריפה וחזקה עוד יותר בנושא עריות ("אל תטמאו בכל אלה... ולא תקיא אתכם הארץ" וכו'). ראו בגמרא שם שתחילה היא מנסה לאשש את דרשתו של ר' לוי מלשון הפסוקים עצמם ("כל התועבות האל" מול "תועבת ה' כל עושה אלה"), אבל אחרי שניסיון זה נדחה, נדרשת הגמרא לקטע שהבאנו המבוסס על דרשה רעיונית שבעריות אפשר לעשות תשובה, בעוד שבמדות ומשקלות אי אפשר. מדוע? כי במידות ומשקלות שוב אינו יודע או זוכר את מי רימה ולמי מכר שלא כהוגן. וגם הסבר זה קצת קשה, ראו תוספות "התם אפשר בתשובה" שם, שמקשה מהמקרה של ממזר שזהו "מעוות לא יוכל לתקן". לעריות יכולות להיות השלכות חברתיות קשות ביותר ומה מועיל שמי שחטא יושב בתענית, מסתגף ועושה תשובה לעצמו? איזו תשובה יכול לעשות מי שחטא בחטא אשת איש? כל הקשיים האלה רק מראים עד כמה היה חשוב לר' לוי להראות את חומרת העבירה על מידות ומשקלות!

¹⁹ נפש המאזניים היא מרכז המאזניים אשר מחזיק את המוט (הקנה) שבשני קצותיו נמצאים כפות המאזניים, בדיוק באמצע. בתוך מעין גלגל שמאפשר למוט לנוע מצד לצד בהתאם למשקל שמצוי בכל כף. מעל לנפש נמצאת לשון המאזניים שמורה בנטייתה לכאן או לכאן, באיזו כף נמצא משקל גדול או קטן יותר (יחסית לכף השנייה). ראו רש"י: "הוא ברזל החלול שהלשון קבוע בו". ושטיינזלץ מסביר את כל הברייתא: "נפש מאזניים – כלומר, החלק העליון שבו תלויים המאזניים. תלויה באוויר – רחוק מהתקרה שלושה טפחים. וכן צריך שתהיה גבוהה מהארץ שלושה טפחים. וקנה (שמשני צידיו תלויות כפות המאזניים) ומתנא (החבל שבו תלויה כל כף) שלה, שנים עשר טפחים". נראה שצריך ציור טוב להמחשת מאזניים אלה, כפי שיש בגמרא שטיינזלץ. ראו גם במילונים כמו אבן שושן. ואותנו צדה דווקא המילה נפש בהקשר למאזניים, שהיא כך נראה לשון ייחודית של חז"ל שמקורה כאן. המאזניים הנעים לכאן ולכאן מסמלים את נפש האדם. כל נטייה של המאזניים לכאן או לכאן היא כמו הלך נפש האדם שבוחרת לנוע לכאן או לשם. ראו דברינו **במאזניים לעלות** בראש השנה. אבל בהקשר הנושא שלנו, בחשיבות ההקפדה על מידות ומשקלות הוגנים, היינו על מאזני צדק שמכילים ומכוונים ביושר ובאמת, נראה שאפשר להבין את נפש המאזניים לא רק כסמל, אלא כמכשיר מוחשי הקובע את נפש המוכר ונפש הקונה. לא בכדי נבחרו המאזניים כסמל למערכת המשפט. כל סטייה של המאזניים היא פגיעה בנפש וכבר אמר ר' לוי לעיל שרמאות במידות ומשקלות חמורה מעריות. וכאן, רמאות במידות ומשקלות, מאזני מרמה, הם כמו שפיכות דמים, כפגיעה בנפש. ראו הפסוק בפרשתנו, אמנם בדין משכון: "לא יחבל רחים ורָבֵב כִּינֶפֶשׁ הוּא חַבֵּל" (דברים כד ו).

²⁰ מקובל ופייטן, ספרד מאה 13.

²¹ האם קבלנו משמעות חדשה לביטוי לדון או לשקול בשוויון נפש? ועל הקשר בין מאזניים לדון ויום הדין יש להאריך בפעם אחרת. ראו דברינו **במאזניים לעלות** בראש השנה הבא עלינו לטובה.

"זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים" - רבי בנאה פתח: "מאזני מרמה תועבת ה' ואבן שלמה רצונו" (משלי יא א).²² אם ראית דור שמידותיו שקר, דע שהמלכות מתגרה באותו הדור. מה טעם? "מאזני מרמה תועבת ה'" וכתוב אחריו: "בא זדון ויבא קלון ואת צנועים חכמה". רבי ברכיה בשם רבי אבא בר כהנא אמר: "האזכה במאזני רשע ובכיס אבני מרמה" (מיכה ו יא) - אפשר דור שמידותיו שקר שהוא זכאי ובכיס אבני מרמה? אמר רבי לוי: אף משה רמזה להם בתורה, שנאמר: "לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן", "לא יהיה לך בביתך".²³ מה טעם? "כי תועבת ה' כל עשה אלה". מה כתוב אחריו: "זכור את אשר עשה לך עמלק".²⁴

פסיקתא דרב כהנא פיסקא י עשר תעשר - מר' יצחק ליצחק אבינו²⁵

"בְּטַח בְּה' וְעֵשֶׂה טוֹב שְׁכַן אֶרֶץ וְרַעַה אֶמּוֹנָה" (תהלים לו ג). ר' חגי בשם ר' יצחק מסריס הדין קרייא:²⁶ עשה טוב ובטח בה'. להגרונמוס²⁷ שיצא לְשַׁעַר את המידות, וראה אותו אחד והתחיל מיטמן מלפניו. אמר לו: מה לך מיטמן מלפני? שְׁעָר מְדוּתִיךְ ואל תתירא! הדא הוא דכתיב: עשה טוב ובטח בה'.²⁸ שכון ארץ - תיעשה שכינה של ארץ, הוי זורע הווי נוטע.²⁹

ירושלמי פאה פרק א הלכה א - הבטחה לאריכות ימים

אמר רבי אבא בר כהנא: השוה הכתוב מצוה קלה שבקלות למצוה חמורה שבחמורות. מצוה קלה שבקלות זה שלוח הקן, ומצוה חמורה שבחמורות זה כיבוד אב ואם. ובשתיהן כתיב: "והארכת ימים".³⁰

²² מיד לאחר פרשת מידות ומשקלות, באה מצוות זכירת עמלק החותמת את פרשתנו. סמיכות זו, וודאי יש לה סיבה. ראו דברי הגמרא במסכת ברכות דף כא עמוד ב: "אמר רב יוסף: אפילו מאן דלא דריש סמוכים בכל התורה - במשנה תורה דריש". וזאת. מדוע? ראו שטיינזלץ בגמרא ברכות שם שהביא בשם שיטה מקובצת: "וטעמו של דבר, משום שמשנה תורה אף שקדושתו כשאר ספרי תורה, הוא מדברי משה החוזר על מה שכבר נאמר מקודם, ובודאי אין זו חזרה לריק ואותם צירופי דברים וסמיכויות של משה יש ללמוד מהם הלכה". ראו דבריו **ספר דברים - משנה תורה** בפרשת דברים. ואחרי כל הסמיכות הפשוטה הזו בתורה, ראו איך הדרשן בונה את דרשתו על הפסוק ממשלי דווקא. וכבר הערנו מספר פעמים שאולי יש ללמוד מפתחות כאלה מהכתובים וספרות החכמה (משלי, תהלים, איוב, שיר השירים, קהלת ועוד) שקהל השומעים היה בקי בספרות זו.

²³ בקטע אחרון זה נראה שהמדרש קצת קטוע או משובש והכוונה, כך נראה לדרשתו של רב יהודה מסורא שהבאנו בגמרא בבא בתרא לעיל, מתי "יהיה לך" ומתי "לא יהיה לך"?

²⁴ רש"י מביא מדרש זה בפירושו על הפסוק "זכור את אשר עשה לך עמלק" (כה יז) בסוף פרשתנו. וכן הוא בפסיקתא דרב כהנא ג, פסיקתא רבתי יג ורות רבה א. מדרש זה יוצר איזון בין המקור בספר ויקרא בו מוזכרת יציאת מצרים (ראו הפסוקים שהבאנו בראש הגיליון והגמרא בבא מציעא בה פתחנו) ובין המקור בספר דברים. כאן אמנם לא מוזכר "אירוע היסטורי" בפירוש, אבל אם נדרוש סמוכים, הרי לנו פרשת עמלק. עם ש"משקר במידותיו", במובן הפשוט ביותר של המילה - מידות ומשקלות (שלא לדבר על משמעויות רחבות יותר), מאבד את לכידותו הפנימית ואין לו סיכוי כנגד אויביו. זכתה פרשת זכור שנקראת כל שנה בשבת לפני פורים בהתרגשות ודקדוק גדול בקריאתה, ומתכנס עם גדול ורב בבית הכנסת להדר בקריאתה. עד שמדקדקים בצירוף ובסגוף לחוזרים על "זְכַר עמלק" ו-"זְכַר עמלק" לצאת ידי חובת כל הדעות. אך למה בדיוק אנו מכוונים בזכירה זו? לחפש מיהו העמלק שבדורנו ולחשוב כיצד להילחם בו, או שמה לפשפש במידות ובמשקלות, בכינון יחסי מסחר הוגנים וחברה תקינה בתוכנו על מנת שלא יבואנו שוב שום עמלק מבית ומחוץ.

²⁵ פסיקתא זו מעידה על מנהג קדום של קריאת פרשת "עשר תעשר" בחג השבועות, מנהג שנדחה מפני קריאת "בחודש השלישי" משעה שחג שבועות הפך להיות "חג מתן תורה". והשתמר מנהג זה דווקא בחוץ לארץ ששם קוראים פרשת עשר תעשר ביום טוב שני של שבועות ובשמיני של פסח (ובני ארץ ישראל קוראים פרשה זו בחול המועד פסח).

²⁶ מסרס היינו משנה את סדר המילים בפסוק על מנת לתת לו מובן חדש. ראו הביטויים: "סרסהו ופרשהו / ודרשהו", "מקרא מסורס", "מסורסת היא הפרשה" וכיוצא באלה.

²⁷ ממונה על המידות והמשקלות מטעם השלטון. ראו אגודמין לעיל.

²⁸ לא ברור לאיזה פסוק הוא מכוון כאן. האם הוא "מצטט" את הפסוק שר' יצחק סירס, או שאולי כוונתו לפסוק לג בהמשך הפרק: "סור מְרַע וְעֵשֶׂה טוֹב וְשָׁכֵן לְעוֹלָם", שמדבר על שכינה בארץ עם עשיית הטוב.

²⁹ הרי לנו אפשרות פשוטה, לא אבן גדולה ולא אבן קטנה, אלא אבן ישרה ואין ממה או ממי לירא. ומי הוא הראשון שעשה שכינה או שכוונה בארץ (הכוונה כאן בפשטות לשכינה בלשון חול)? יצחק אבינו! ראו בראשית רבה סד ג: "וירא אליו ה' ויאמר אל תרד מצרימה שכון בארץ - עשה שְׁכוֹנָה בארץ ישראל: הוי נוטע, הוי זורע הוי נציב. דבר אחר: שכון בארץ - שְׁפָן את השכינה בארץ". ראו דבריו **יצחק אבינו** בפרשת תולדות, שבחבו של יצחק איש המעשה והחיים בארץ ישראל. לא בכדי מובטחת אריכות ימים במצווה זו, בארץ דווקא: "לְמַעַן יֵאָרְכּוּ יְמֵיךָ עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ". הקפדה על מידות ומשקלות היא הבסיס לחברה מתוקנת ובריא. (בכיבוד אב ואם גם מובטחת אריכות ימים בארץ, אבל בשילוח הקן נאמר באופן כללי: "למען ייטב לך והארכת ימים").

³⁰ בסיום דבריו נחזור לדברים למה שכתבנו כדרך אגב בהערה 1 לעיל. יש מצווה שלישית שבה מובטחת הארכת ימים. היא מצוות מידות ומשקלות בפרשתנו. (ואולי גם תפילין ומזוזה בפרישה השנייה של קריאת שמע: "למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה וכו'"), וגם המצוות בכללותן, ראו דברים ו ב, בדברינו **לחיתוננו כהיום הזה**. אם נשווה את לשון הפסוקים, נראה שיש הקבלה ברורה בין כיבוד אב ואם שם נאמר: "לְמַעַן יֵאָרְכּוּ יְמֵיךָ עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ", ובין מידות ומשקלות בהם נאמר: "לְמַעַן יֵאָרְכּוּ יְמֵיךָ עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ". אבל בשילוח הקן נאמר באופן כללי: "למען ייטב לך והארכת ימים" ולא דווקא בארץ. הכיצד מתעלם רבי אבא בר כהנא מהמצווה שלנו? ומה היא בעיניו? חמורה שבחמורות? אמצעית שבאמצעיות? (מן הסתם לא קלה שבקלות). נשמח לשמוע תשובה לשאלה זו.

שבת שלום
מחלקי המים

מים אחרונים: ראו פירוש כלי יקר לפסוק "אבן ואבן", שמסביר, בניגוד לרוב הפרשנים, שלא מדובר בשתי האבנים מזויפות, אחת כלפי מעלה והשנייה כלפי מטה, אלא שאחת (הגדולה) היא נכונה והשנייה (הקטנה) היא מזויפת: "כי אם לא היה לו האבן הישרה, היה מתיירא לשקול לכל העולם בקטנה השקרית". רמאי או שקרן איננו אחד שמרמה או משקר תמיד!